

17.46x29.71	1	עמוד 21	מקור ראשון - שבת	20/03/2020	72453810-0
מאגנט - הוצאת ספרים - 25910					

אל קודס

בוויכוח על מעמד ירושלים באסלאם, מראה חוקר הקוראן כי קדושת ירושלים נכחה בדת מראשיתה, והדין במעמדה מול זה של מכה הוא בעצם פולמוס פנימי מתמשך

/ נחם אילן /

בין ירושלים למכה

קדושה וגאולה בקוראן ובמסורת האסלאם אורי רובין מאגנט, תש"ף, 315 עמ'

המוסלמים הראשונים, ומשהתאכזב מוחמד מכך שעמדתו זו לא הניעה יהודים רבים להצטרף אליו, זנח אותה ופיי תח עמדה חדש ולפיה מוקד הקדושה היא מכה וסביבתה. רובין מראה באופן משכנע כי אכן קדושת ירושלים נכחה באסלאם מראשיתו, אולם יש להבחין בין המובע בסורת המקאיות (אלה שמיחסות לתקופת שהותו של מוחמד במכה עד הגירתו ממנה בשנת 622) לבין הנאמר בסורת המדיניות (המיחסות לעשר שנותיו האחרונות שבהן שהה בעיקר בעיר אלמדינה). בסורת המכאיות יש עדיפות ברורה לירושלים, ומגמה זו משתנה בסורת המדיניות. אך גם במסורת התורה שבעל פה המוסלמית נוכחות כבידור תה של ירושלים ובחירותה.

לשון אחר: אין מדובר במוקד ומאחד אלא בוויכוח חי שהתנהל הרבה עשרות שנים וביטוייו הספרותיים אינם רק בקוראן אלא גם בספרות מאוחרת יותר. שנים רבות היו שתי עמדות בקרב המוסלמים: זו הרואה בארץ ישראל ובתוכה ירושלים ובתוכה דה הבית ואבן השתייה שבמרכזו את המרכז המקודש ביותר בעולם, ולצד זה עמדה ריבה ולפיה המרחב המקודש ביותר הוא מכה וסביבתה. רעת לנבחן נקל שעמדות דתיות אלה לא היו נטולות הקשרים פוליטיים, שבטיים, כלכליים ולעיתים אפילו אישיים.

רעיונות אברהמיים

רובין מראה באופן משכנע כי חלק מן הפולמוס הגלוי והסמוי היה עם הנצרות ולא רק עם היהדות. עוד הראה רובין כי כבר בתקופה הקדם-אסלאמית, במאה החמישית, היו הערבים מודעים למסורות על מונותאיזם אברהמי-שמעאלי שמקומו ערב (עמ' 174-175) כפי שעולה בבירור מספרו של סוזומנוס (Sozomenus), היסטוריון של הכנסייה הנוצרית, ואין זו העדות הקדומה ביותר, שכן הדיה נשמעים כבר בקדמוניות היהודים של יוסף בן מתתיהו (שם). חתם ביקורו באזור מכה נשתמר בשיד קדם-אסלאמי (עמ' 211), ואם כן אין לפתור כל מסורת על דמויות מקראיות בהשפעה יהודית על מוחמד. רעיונות אברהמיים הילכו באזור מכה כבר עשרות שנים ויותר לפניו.

רובין הוא מומחה עולמי לחקר הקוראן והאסלאם הקדום, במשך שנים חקר וניתח סוגיות הקשורות ביחס כלפי היהודים והיהדות, ובתוך זה כלפי ארץ ישראל, ירושלים ודה הבית. הספר שלפנינו הוא פרי עשיר ובשל מאוד, המושתת על עשרות שנות מחקר הודאה, והוא מזמן לקורא העברית לא רק שפע מידע אלא גם אוצר של תרבות. רובין מציע לקורא העברית ספר שלמיטב ידיעתי לא היה עד עתה כמורה מבחינת ההיקף, העומק, ריבוי הפרספקטיבות ו"ארגו הכלים" המשוכלל שהמחבר נקט במיומנות מרשימה. כתיבתו אינה מגמתית ולא אפולוגית, ואין זה מובן מאליו כשמדובר בסוגיות כה טעונות. ספרו של רובין הוא תרומה איכותית למי שרוצה להכיר את מעמדה של ירושלים באסלאם, להבין מה מקומה של מכה באסלאם, להתוודע לתהליכי עומק של עיצוב מסורות ולרדכים המפתלות שבהן הן מתגבשות ומשתיינות. ולא פחות חשוב מכל אלה, אורי רובין מוכיח שמחקר יכול להיות מלומד ויסודי ובה בעת נגיש, יידידותי לקורא ומהנה. ●

ירושלים איננה נוסדת כלל בקוראן. יש פסוק אחד אשר התפרש כבר במאה השביעית כמוסב על ירושלים, וליתר דיוק על המסגד שבדרום הר הבית: "ישתבח שמו של המסיע את עבדו בלילה מן המסגד הקדוש אל המסגד הקיצון אשר נתנו ברכתנו על סביבותיו למען נראה לו את אותותינו. הוא שומע ומבחיין" (סודה 17, פס' 1). הפירוש המקובל בקרב מוסלמים רבים, בייחוד סונים, הוא ש"המסגד הקיצון" הוא מסגד אלאקצא. עוד רוח בציבור ובמחקר כי המוסלמים המירו את קדושת ירושלים, שאליה נחשף מוחמד במגעיו עם יהודים ונר צדים, בקדושת מכה ובייחוד אבן הכעבה שבה, המשמשת עד היום מוקד טקסי העלייה לרגל שהיא אחת מחמש מצוות היסוד של האסלאם. וכן מקובל לטעון כי ירושלים נתקדשה באסלאם רק בימי האומיים (661-750), כשרצו לבצע את מעמדם והעמידו חלופה למכה.

פרופ' אורי רובין, שלימד עשרות שנים באוניברסיטת תל-אביב, סכד אחרת. לרעתו, מן המקורות האסלאמיים הקדומים ובראשם הקוראן מצטיירת תמונה מורכבת יותר, והוא פורש אותה בספרו באופן שיטתי וידידותי מאוד לקורא. בספר מבוא קצר והמישה עשר פרקים המאוגדים בשישה שערים. המעבר מפרק לפרק ומשער לשער הוא חלקי. יתרה מזו, הפסקה האחרונה בכל פרק היא פסקת קישור לפרק שאחריו. לרובין שיטה עקיבה בקריאת מקראות: הוא מתחיל בקוראן וממנו עובר למסורות מאוחרות יותר, תוך שהוא משווה גם למקורות יהודיים, בעיקר בני הזמן, שעיקרם מודרניים. קריאתו מדוקדקת, כמיטב המסורת הפילולוגית וההיסטורית שרכש בעת לימודיו בירושלים אצל חתן פרס ישראל, פרופ' יעקב מאיר קיסטר המנהג.

ארץ הגאולה

השער הראשון יוחד ל"סכד הארץ" ובו שני פרקים. בראשון נדון מסעו של מוחמד למסגד הקיצון בהשראת הפסוק שהבאתי למעלה, ובשני נדונה עליית מוחמד השניימה. השער השני עוסק ב"ארץ הגאולה" ובו פרק אחד שעניינו גאולת ישראל והבטחת האדריית, כמובן במקורות איסלאמיים: השער השלישי דן ב"ארץ התחייה" ובו שני פרקים: באחד סקד רובין וניתח מקורות ולפיהם תחיית המתים תתרחש באלשאם, כלומר בארץ ישראל; ובאחד מקורות הקובעים את מקומה בחצי האי ערב. השער הרביעי הוא הגדול מכלם ועניינו "ארץ הנביאים". יש בו חמישה פרקים, הערוכים על פי סדר כרונולוגי: האבות באלשאם, ישמעאל חרע אברהם, אברהם וישמעאל בוני הכעבה, העקרה בין אלשאם ומכה, הכעבה והנביאים. בשער החמישי נדונה "ארץ המקדש" בארבעה פרקים: מקדש שלמה, "הבית הראשון שיוסד לאנשים" (ציטוט מן הקוראן המתייחס לכעבה), הבית הראשון לבריאה, כיווני התפילה במרחב הקדוש. בשער השישי פרק אחד הערסק באדריית חוץ הגאולה בקרב רומים, יהודים ומוסלמים. הספר נחתם בפרק קצר ובו נבחנת תנועת תבניות הקדושה מירושלים למכה בקוראן ובמסורות המאוחרות יותר. נלווים לספר ביבליוגרפיה עשירה, מפתח עניינים ושמות, מפתח פסוקי קוראן ומפתח מקורות איסלאמיים. רוב עמיתיו החוקרים של רובין נקטו עמדה בינארית. לדעתם תחילה נחשבה ירושלים למרחב מקודש בקרב